

Acad. Eugen Simion

Acad. Mihai Cimpoi

Viața ca un roman

Constantin Stere scriitorul

Eseuri

***

Tabel cronologic de prof. Victor Durnea

CZU 821.135.1(478).09

S 57

Prezenta lucrare a fost elaborată în cadrul
Institutului de Istorie și Teorie Literară, „G. Călinescu”
al Academiei Române și al Institutului de Filologie
al Academiei de Științe a Moldovei.

Apare cu sprijinul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu”,
al Consiliului Județean Prahova și al Primăriei Municipiului Chișinău.

Autori: Eugen Simion, Mihai Cimpoi

Procesare text: Maria Boroda, Maria Rusu, Veronica Muntean

Coperta: Igor Condrea

Tehnoredactare: Igor Condrea

Prepress: GUNIVAS

Tipar: Tipografia Centrală

ISBN 978-9975-4467-9-2

© Prezentare grafică: GUNIVAS, 2015

© Text: Eugen Simion, Mihai Cimpoi, 2015

Toate drepturile rezervate.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a Moldovei

Simion, Eugen.

Viața ca un roman: Constantin Stere scriitorul : eseuri / Eugen Simion, Mihai
Cimpoi. – Chișinău : Gunivas, 2015. – 148 p.

1000 ex.

ISBN 978-9975-4467-9-2

821.135.1(478).09

S 57

SUMAR

Argument (Mihai Cimpoi)	5
Tabel cronologic (Victor Durnea)	7
Romanul memorialistic (Eugen Simion)	38
Receptarea critică: evaluări, aproximații, dileme, paradoxuri (Mihai Cimpoi)	68
Relația personaj-autor (Mihai Cimpoi)	90
Discursul românesc ideologic (Mihai Cimpoi)	96
Publicistica: între doctrinarism și proza de idei (Mihai Cimpoi)	101
O prietenie arhetipală: Stere și Ibrăileanu (Mihai Cimpoi)	111
Stere și lumea basarabeană (Mihai Cimpoi)	116
Romanul lui C. Stere în viziunea acad. Eugen Simion (Mihai Cimpoi)	126
Bibliografie	130
Anexă	136

ROMANUL MEMORIALISTIC

de Acad. Eugen Simion

1. O Arcă a lui Noe în spațiul confesiunii

Basarabeanul Constantin Stere (1865-1936), cel care a fondat în 1906 împreună cu G. Ibrăileanu „Viața Românească” și a definit ideologia poporanismului, are o biografie fabuloasă pe care, în loc s-o reabiliteze direct într-o narațiunile memorialistică, a folosit-o ca punct de plecare într-un roman-fluviu dictat secretarului său, L. Leoneanu. O proză, dar, confesivă, o auto-ficțiune în care datele vieții autorului sunt acoperite de valurile provocate de o imaginație epică bogată. Cum se împacă, aici, *intimismul* cu rigorile romanului? În ce compartiment epic putem fixa *În preajma revoluției*?

Câteva date preliminare: naratorul se cheamă Vania Răutu și, după câte spun biografii prozatorului, el folosește în ampla narațiune o bună parte din istoria familiei (proprietara moșiei din Cerepcău, județul Soroca) și, tot a așa, elementele esențiale din „bio-grafemele” sale pot fi regăsite în roman (copilăria la moșia părintească, anii de studii, participarea la mișcarea narodnică, surghiunul în Siberia, conflictele politice din țară etc.). Personajele din lumea românească, evocate în narațiune, sunt codificate, însă atât de transparent încât criticilor de întâmpinare din epocă nu le-a fost greu să le deconspire: Mircea Ionescu din Argeș este Delavrancea, Todi-Baclava – Toni Bacalba și, Ibrăileanu trece în roman sub numele de Ciorbadgioglu, Octavian Goga este lesne de recunoscut sub numele de Petre Rășinar, Sadoveanu se cheamă Nicolae Pădureanu, Nicolae Iorga se adăpostește în roman sub numele de Cristophor Arghir, Titu Maiorescu sub acela de Ipolit

Mircescu, I.L. Caragiale = Miron Osmanli, Gh. Război-Vrânceanu nu poate fi decât Constantin Dobrogean-Gherea, Grigore Topologeanu prefigurează pe George Topîrceanu, iar Aurel Crășneanu, se deduce ușor la lectură, ascunde pe șeful liberalilor – Ionel Brătianu etc.

Acest cod de pseudonime nu arată, trebuie să recunoaștem, o mare inspirație. Li se asociază, apoi, portretele negre, adițiune, în fapt, de negativități, încât portretele se transformă în pamflete lipsite de artă. G. Călinescu le sancționează, pe drept cuvânt, în *Istoria* sa: „Ochiul lui e superficial, vulgar etic, și sub pana lui toate personalitățile ies niște goale păpuși”. Arta epică nu lipsește, totuși, acestui ardent misionar și ideolog al lumii țărănești, dar ea trebuie căutată în alte momente ale narațiunii. În romanul familiei, de pildă (*Smaragda Theodorovna*), și în romanul care reconstituie surghiunul eroului – narator în Siberia (volumele III și IV din epopee). G. Călinescu descoperă aici, iarăși în chip just, „un extraordinar prozator al geologicului”, „o epopee grandioasă a infernalului geografic, o operă de contemplație – și de construcție”, „o mare poezie sociologică” etc.

Mai este ceva în afară de poezia unei geologii infernale: este harul epic ca atare și știința (arta) de a fixa o tipologie și, în legătură cu ea, un număr de fapte de existență de o aspră originalitate. Scena pedepsirii spurcatului Emelca Bogomol citată de toți comentatorii sau judecata nacealnicului din Turinsc, sunt, într-adevăr, memorabile. Smaragda Theodorovna este, iarăși, un personaj memorabil, printre cele mai reușite din epica românească. Din fata vulnerabilă de 1516 ani, căsătorită silnic cu mai vârstnicul Iorgu Răutu din Năpădeni, „varvarul” uriaș și tradiționalist, iese o nevestă puternică și autoritară care pune ordine în familie și împlânzește pe fiorosul moșier. Un roman, așadar, de familie, în linia romanului rusesc, un roman exotic și vizionar (scenariul siberian), un roman politic cu cheie (atunci când vorbește de lumea politică și intelectuală din Regat), în fine, un roman autobiografic, cel puțin în punctul de pornire, năpădit de fapte din afară (*le dehors*) de un pitoresc fabulos care tulbură sensibilitatea noastră europeană.

Revin: cât de autobiografic, în ce măsură romanul lui C. Stere respectă regulile acestui gen care are, dar mai ales nu are, reguli stricte? Romancierul amestecă în chip evident autobiografia cu memoriile, eseul existențial cu eseul românesc, romanul de tip tolstoian cu romanul politic și romanul de moravuri, poezia geologicului cu romanul *à clefs* sub cuvertura unei ficțiuni la persoana a treia combinată, se va vedea deîndată, cu alte mijloace narative: jurnalul personajului central (Ion – Vania – Răutu), corespondența dintre eroi, documente oficiale etc. Difícil, din aceste motive, de ai găsi un loc sigur într-o paradigmă a literaturii confesive. Este mai aproape, am impresia, de ceea ce se poate numi *roman-memorii*, ruda mai bătrână a *romanului-autobiografic*. Teoreticienii intimismului consemnează specia, dar n-au definit încă sau nu în chip convingător din punct de vedere al structurii și al modului de funcționare. Structura, în narațiuni de acest tip, nu poate fi decât o alianță oximoronică între două sau mai multe specii epice cu reguli diferite. Autorul î și romanzează (sau dramatizează) datele personale, mistificându-le sau adunând în jurul lor fapte din spațiul imaginarului. Scopul nu este, deseori, pur literar, ci polemic. Neputând sau nedorind să spună direct ceea ce vrea să spună, el recurge la această formă combinată de ficțiune și auto-ficțiune. Rezultatul depinde de la caz la caz. În cazul lui C. Stere, efectul este remarcabil din punct de vedere epic în primele cinci volume (*Prolog. Smaragda Theodorovna; Copilăria și adolescența lui Vania Răutu; Lutul, Hotarul și Nostalgii*) și numai parțial în celelalte, sufocate de anecdotică și de un polemism de tip gazetăresc. G. Călinescu, pe care l-am citat de mai multe ori până acum, deplânge decizia autorului de a nu și scrie memoriile la persoana întâi („cât mai mișcătoare ar fi fost o confesiune memorialistică, întemeiată pe narațiunea de destin!“) și observă, just, că romanului memorialistic cea rezultat din această ficționare a elementelor de existență îi lipsește interioritatea. „Romanul sa spulberat“, mai zice criticul când constată că biografia reală a naratorului este dilatată enorm, peste marginile verosimilului, și în narațiune pătrund masiv clișeele prozei ruse și ti.

Problema autenticității nu se mai poate pune în astfel de situații, iar dacă se pune, apar mari semne de întrebare pentru că, acolo unde pătrunde ficțiunea, e greu de separat boabele adevărului de neghina fanteziei. Pompiliu Constantinescu nu se arată însă scandalizat de acest amestec de genuri (*Critice*, 1933) și laudă „vasta arhivă de tipuri sociale, exterior dar pitoresc portretizate, în limitele istorice ale unei epoci în care se credea că provincia moldoveană, subjugată de țarism, era înțelenită în inerție; scriitorul aliază însușirile unui stufos memorialist cu interesul narațiunii atrăgătoare, de o bogată substanță epică; în zona ficțiunii e stăpânit însă și de o remarcabilă obiectivitate a evocării“. Care va să zică, fantezia epică primează, copleșește biograficul, și fantezia poate fi bine stăpânită într-o narațiune obiectivă. Să remarcăm faptul că nu totdeauna se întâmplă acest lucru în *În preajma revoluției*, proiect, într-adevăr, tolstoian, cu o tipologie – cum am semnalat deja – inedită în literatura română; proiectul memorialistic se pierde însă în această vastă evocare fără frână epică. Rămâne, până la urmă, un personaj central (Vania Răutu) și o lume situată între două rase și două culturi. Rămân, îndeosebi, eroinele (Tania Lungu, Undina, Ilenuța, Natalița Chirilovna și, în primul rând Smaragda, în care critica vremii vede o Anna Karenina în mediul boierimii basarabene). Toate aceste elemente ne fac, până la urmă, să nu regretăm prea mult depășirea paradigmei autobiografice în narațiunea lui C. Stere.

2. „Vania Răutu nu sunt eu [...] am inventat cât se poate de puțin“

Retipărit în 1991-1993¹, după 55 de ani de la apariție ultimului volum (1936), romanul na provocat mari discuții în critica literară. Putem spune chiar că a trecut aproape neobservat. Explicația este că, atunci și acum, lumea literară este preocupată mai mult de pro-

1 Cartea Românească, ediție și prefață de Z. Ornea.

blemele tranziției decât de literatură. Singurul fapt notabil este prefața publicată de Z. Ornea care dă datele esențiale despre sursele și receptarea critică a romanului în anii '30. Deduc de aici că unii comentatori mai noi (în speță Mihai Zamfir) consideră romanul lui C. Stere un eșec memorabil și tot ei pun în discuție viabilitatea estetică a genului ca atare („Marea ambiguitate de natură stilistică pe care se bazează *În preajma revoluției* constă tocmai în acest pariu imposibil: cum să transformi memoriile în roman)². Pariul este, totuși, posibil din moment ce sunt atâtea romane în literatura europeană care au pornit de la autobiografii și memorii și sau impus în cele din urmă în conștiința estetică a timpului. Întrebarea trebuie pusă, atunci, în alt chip: în ce măsură și, mai ales, cum se pot transforma memoriile într-un roman propriu zis?!...

În preajma revoluției este un bun subiect de analiză din acest punct de vedere. Merită să-l recitim și să-l judecăm cu sensibilitatea estetică de azi și săi determinăm cu mai mare precizie structura epică interioară. Să pornim de la o mărturisire făcută de autor în 1930, înainte, așadar, de a se apuca să și dicteze romanul: „D-ta crezi – spune lui L. Leoneanu – că eu mă limitez numai la amintiri politice? Am de gând să scriu și un roman. Pe câmpul larg al romanului meu, voi avea prilejul să-mi așez și amintirile din tinerețe care, fără îndoială, vor fi mai puțin rigide și vor avea în ele, mai accentuat, zbuciumul sufletesc omenesc“³. Peste doi ani (10 ian. 1932) nuanțează această idee, dând mai mare importanță ficțiunii din interiorul confesiunii: „acest roman nu este o autobiografie și nici măcar biografia unui *alter-ego*; Vania Răutu nu sunt eu, iar viața lui intimă nu are nimic comun cu a mea; este adevărat că am utilizat amintirile mele, cum ar face orice scriitor; dar experiențele mele personale au fost selecționate, condensate, grupate și stilizate în jurul personajului principal numai în scop de a da o iconă a realității și fără niciun

raport cu persoana mea“⁴. Cu un an înainte (21 febr. 1931) făcea mărturisiri în același sens altui reporter din epocă: „m-am hotărât ca experiența mea s-o utilizez sub forma unui roman și să-mi dau astfel puțința să fac o operă ce poate ar fi prin sine însăși și mai adevărată ca orice memorii sau biografii; ca un prolog al cărții am scris romanul părinților eroului. Deci, Vania Răutu nu sunt eu, romanul lui nu este al meu: dar l-am ales ca suport al reminiscentelor mele; îl fac să trăiască multe evenimente și episoade din viața mea“⁵.

Sunt și alte precizări făcute de C. Stere cu privire la această relație (biografie-operă). Ele ba resping orice apropiere cu biografia reală a autorului, ba acceptă ideea că romancierul a folosit în ficțiune datele existenței sale. „Eroul nu sunt eu – răspunde el unui jurnalist care-l întreabă dacă romanul este sau nu autobiografic – ci un personaj sintetic în care [...] se reflectă doi sau trei oameni întâlniți de mine; fabula, întâmplările eroului nu sunt ale mele, dar am împletit, bineînțeles, unele episoade din zilele mele cele mai triste“⁶. Mai departe: „am inventat cât se poate de puțin [...] am însărcinat pe eroul meu cu rolul de a interpreta; nu e posibil a scrie altfel o carte decât cu elemente din viața trăită“. Prozatorul este de acord că viața lui are „un imens capitol de experiență“ și că ar fi păcat să nu folosească – nu în memorialistică, așadar cum în îndeamnă prietenii – ci într-o operă de ficțiune, știind că formula din urmă poate să spună mai mult. Și mai repede: „Memoriile – mărturisește el devotatului Leoneanu – cer o imperioasă condiție, aceea de a fi publicate după cel puțin douăzeci de ani de la dispariția autorului lor. Or, eu găsesc că e necesar să informez lumea românească chiar de pe acum asupra stării sociale și a moravurilor din Basarabia, din ultimele șase decenii, mai ales pentru edificarea românilor din celelalte provincii, unde fondul real al traiului românilor de peste Prut e cu desăvârșire necunoscut. Mi-

2 Cf. Z. Ornea, loc. cit., p. XVII.

3 L. Leoneanu: *O pagină sentimentală din viața Dlui C. Stere*, „Adevărul literar și artistic“, 30 noiembrie 1930. Reprodus în *Romanul românesc în interviuri*, III, partea a II-a, p. 627628. Antologie de Aurel Sasu și Mariana Vartic, Editura Minerva, 1988.

4 L. Leoneanu: *Romanul Dlui Stere*, „Adevărul literar și artistic“, 10 ian.

1932. Reprodus în *Romanul românesc în interviuri*, III, partea a IIa, p. 642.

5 Horia Roman: *de vorbă cu d. Stere*, „Adevărul“, 25 dec. 1931. Cf. Z. Ornea, op. cit., p. XIX.

6 „Curentul“, 7 dec. 1931. Apud: *Romanul românesc în interviuri*, ediția cit., p. 632.

am schimbat deci planul de lucru și vreau să-mi redau amintirile sub forma literară de roman”⁷.

C. Stere mai are un argument de a nu fructifica experiența lui în memorii, ci în roman: nui convine genul, între altele, pentru că ar trebui să deconspire personajele pe care le-a cunoscut „cu date precise, sub forma brutală a memoriilor”; nu acceptă nici lașitatea de a lăsa ca însemnările să fie publicate după moartea sa... Așa că va trece faptele în roman și, în felul acesta, ideile și experiențele vor ajunge mai repede la destinatarul lor. Recunoaște că multe fapte din roman sunt reale, trăite, dar că, în esență, *În preajma revoluției* este „mai puțin un roman al unei existențe, și e mai mult decât o biografie”⁸.

Ce concluzii putem trage, la rândul nostru, din mărturisirile autorului privitoare la sursele romanului său:

1. Romanul fluviu pleacă de la biografia autorului, de la fapte trăite de el, dar nu se identifică total cu faptele epice. Prozatorul lea selectat, le-a combinat cu altele din afara biografiei lui, dar nu din afara realității; eroul său, Vania Răutu, nui el, Const. Stere, ci numai o parte din el și, în mod cert, Vania Răutu – mesagerul – este un personaj sintetic.

2. Na vrut să și valorifice experiența în memorii din motivele arătate mai înainte. Le-a pus într-un roman care, cum bine zice, este *mai mult decât o biografie și mai puțin romanul unei existențe*.

3. În fine, prozatorul acceptă că și-a folosit amintirile (de familie, din surghiunul siberian) dar a avut grijă să și pună eroul să le interpreteze. Na inventat prea mult („am inventat cât se poate de puțin, mărgininu-mi cadrul la lucruri văzute”), dar, cum sa reținut, sa ferit să folosească stilul direct al memoriilor.

4. În centrul narațiunii sale se află Basarabia: („eu nu sunt decât reflexul unei mentalități basarabene pe care însă o ignorează oame-nii politici”); eroul său, Vania Răutu, reprezintă ca și el (autorul) un neam care se află între două lumi total opuse; au ajuns amândoi

(autorul și eroul romanului) la „o concepție mesianistă asupra rosturilor [lor] în lume”. Concepția este că în „țările plugărești” progresul istoric nu se poate baza decât pe pătura țărănească. O teorie ce se opune doctrinei marxiste... Pe scurt: direct sau indirect, C. Stere recunoaște că romanul dezvoltă ideile lui politice și morale, ceea ce înseamnă că, dincolo de alte aspecte, *În preajma revoluției* este și un roman à thèse menit să lămurească și să educe cititorii.

5. Mai reținem din aceste confesiuni în marginea romanului: autorul scrie (dictează) ușor, nui preocupat de frumusețea frazei, ci de exactitatea ei („totdeauna am scris cinstit gândul meu; nu mie rușine de niciun cuvânt pe care l-am scris sau l-am spus” [...] nu mă interesează prea mult *cum* spun lucrurile acestea”).

6. Are importanță dacă romanul este autobiografic sau nu? C. Stere judecă bine lucrurile: „în decursul anilor, ce importanță mai are dacă cutare personagiu a existat ori e inventat? Tipul rămâne, reprezentând o epocă și o stare de lucruri și asta e singurul lucru important”. Așa este, aluziile se uită, prototipurile dispar și rămâne, dacă rămâne, tipologia din interiorul ficțiunii; în rezumat: biografia se pierde în ficțiune. Cu toate acestea, critica literară continuă după aproape o sută de ani de când romanul a fost tipărit să se intereseze de rădăcinile biografice ale acestei fastuoase narațiuni și să se întrebe dacă memorialistica directă n-ar fi slujit mai bine decât auto-ficțiunea acest imens „capital de experiență” unic în literatura română.

3. „Autobiografia spirituală [...] mare epopee memorialistică [...] roman memorialistic”

Ce ne spune azi acest roman-fluviu, roman-memorii, cu o structură a așa de complexă? Am reținut reacția criticilor literari la apariția primelor volume în 1932. O primire favorabilă, uneori chiar entuziastă, însoțită de regrete. Ultimul (*Uraganul*) a fost tipărit în 1936. Autorul voia să încheie ciclul românesc cu un al nouălea volum în care se decidea și destinul eroului central: asasinarea lui de către un discipol al lui Cristophor Arghir. Moartea neașteptată (1936) la

7 „Adevărul literar și artistic”, 10 ian. 1932, Antologie cit., p. 642.

8 Valer Donea: „Adevărul literar și artistic”, 15 dec. 1935; reprodus în *Antologia* cit., p. 669.

împiedicat pe prozator să ducă la capăt întregul scenariu epic. Rămân, dar, opt volume cu mari diferențe de calitate estetică între ele. Primele cinci sunt relativ unitare și au o substanță epică mai solidă, ultimele trei cad în anecdotică mărunță, iar portretele (un număr de siluete feminine și punctul forte, altminteri, al lui C. Stere!) se transformă în pamflete neizbutite. O oarecare revenire la linia epică bună din primele cărți se observă în *Uraganul* (câteva scene din revolta țăranilor la 1907). Cum am precizat deja, romanul a fost inițial dictat stenografilor L. Leoneanu și A. Byck, și stilizat apoi de G. Ibrăileanu, G. Topîrceanu și de poetul Al. A. Philippide⁹. În 1912, C. Stere publicase o proză, *În voia valurilor*, despre surghiunul său în Siberia. Reluată în 1930, evocarea va intra în albia mare a romanului. Are C. Stere o concepție originală despre roman? Citise, în orice caz, pe Tolstoi, Dostoievski, Turgheniev, Gogol pe care îi și citează în roman. Pe Tolstoi la comentat, separat, într-un mic studiu din 1908. Remarcă aici faptul că prozatorul rus nu pune accent pe „coregrafia stilistică“ și că fraza lui este adesea încâlcită, greoaie. Greoaie, dar cu o mare putere de sugestie a ideilor, adaugă el cu gândul, se poate bănuși, la propria scriitură. Prozatorul este, se vede și din discursul său epic, un om învățat, cu bune lecturi din filosofi și sociologi. Nu ezită, de altfel, să facă referință la ei în interiorul narațiunii. Este, se va vedea de îndată, una dintre caracteristicile stilului sau epic: limbajul intelectualizant al naratorului, frecvența concepțelor ideologice și a unui discurs ideologic ca atare în discursul epic. Că discursul ideologic nu este întotdeauna oportun și că îngreunează fluenta prozei este altceva. Semnalăm doar tendința prozatorului de a intelectualiza teme și limbajul acestui *Bildungsroman*.

Are modele? Modele există în toate literaturile. Un punct de reper mai îndepărtat poate fi Goethe, fondatorul – prin *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* – al romanului de formare a personalității. Detașarea tânărului burghez de viața prozaică a clasei sale și intrarea, spre finalul aventurii existențiale, în fraternitatea masonică „La Compagne de Tour“, dominată de liberalismul luminat, la inspirat,

⁹ Cf. Mihai Cimpoi și Victor Durnea: *Dicționarul general al literaturii române*, vol. VI.

poate, pe C. Stere atunci când concepe personajul central al romanului său, Vania Răutu, numit într-un rând „nobilul pocăit“... Unii comentatori (mai întâi Șerban Cioculescu, apoi Z. Ornea) citează în legătură cu modelele posibile ale lui C. Stere pe Romain Rolland, autorul unui roman fluviu, în 13 volume, *Jean Cristophe* (1904-1912), cu mare succes în epocă. Este posibil ca ideologul poporanismului românesc să-l fi citit, cum citise pe Balzac și pe ceilalți prozatori francezi din secolul al XIX-lea, însă structura romanului său este, cum am precizat deja, mai aproape de memorii și de autobiografie. Stilul său evită, apoi, lirismul și reveria muzicală. În *preajma revoluției* este, în fond, un roman în spiritul și cu formulele realismului din secolul al XIX-lea adaptate unei proze de tip memorialistic.

Nui fără importanță faptul că, inițial, C. Stere voia să și treacă experiența vieții sale în memorii, a renunțat în cele din urmă din motivele semnalate mai înainte, de și prietenii de la „Viața Românească“, D. I. Suchianu, de pildă, îl îndeamnă în continuare să nu abandoneze memorialistica în favoarea ficțiunii. O decizie bună, o decizie rea, cum credea G. Călinescu și, împreună cu el, cum cred mulți alți critici din epocă? Șerban Cioculescu conciliază cele două puncte de vedere zicând că Stere este „un memorialist de formulă obiectivă“ („Adevărul“, 17 martie 1932). Mai receptiv și mai tolerant față de formula ambiguă a romanului se arată E. Lovinescu. Cele patru pagini din *Istoria literaturii române contemporane* (1937) sunt admirabile prin spiritul de obiectivitate (față de un stâlp al cercului de la „Viața Românească“ – revistă în genere ostilă lui E. Lovinescu) și intuiția lor estetică. E. Lovinescu introduce pe C. Stere nu în clasa romancierilor, ci în aceea a memorialiștilor, definind, de altfel, *În preajma revoluției* „roman memorialistic“ și „autobiografie spirituală“ înviorată de un mare suflu epic ce înglobează „o epocă și o galerie nesfârșită de tipuri de toate categoriile sociale“, „mare epopee memorialistică“... Formule corecte. El depășește dilema dinainte (memorialistică sau roman?) punând accent pe romanul din interiorul prozei memorialistice, ceea ce este, iarăși, o intuiție bună. Rezerva criticului este doar față de tendința de romanțare sau de caricaturizare a unor situații și personaje. Rezervă îndreptățită. Cu